

ביאורים

לחטאים יש השפעה הרסנית על נפש האדם. החטא מרחיק את האדם מהקב"ה ומנתק אותו ממקור הקדושה והחיים. בפסקאות אלו הרב קוק מבאר עוד מספר השפעות של החטא:

יכולת התמודדות - האדם במהלך חייו עלול להיקלע לעת צרה. צרה היא מלשון צר, מצומצם, חנוק. זהו מצב שבו אין לאדם אפשרויות רבות והוא חש שהוא נמצא בבור תחתית ואין לו שום חבל הצלה. אדם שדבוק בתורה ובמצוות לא מתרשם מהמצב הנוכחי. הוא יודע שישועת ה' כהרף עין, וחש שמתוך הקושי תיוולד ישועה גדולה. לעומת זאת, אדם שלא שמר באדיקות על פריי המצוות או שלימוד התורה שלו אינו משמעותי ומרכזי אצלו בחייו, ירגיש שאין לו כוח להתמודד. שהוא נשבר ומתמוטט. במצב זה הוא חש עד כמה התורה והמצוות נותנים כוח להתמודד, מה שלא חש בימים כתיקונם. עכשיו הוא מרגיש בדיוק עד כמה הרפיון שלו בעבודת ה' משפיע עליו ואין לו יכולת התמודדות מול המצב הקשה. דבר זה מעורר אותו לשוב בתשובה. הקב"ה ברוב רחמיו מקבלו בתשובה ומיד נותן לו כוח להתמודד. קשיי הצרה הפכו למנוף לצמיחה רוחנית ולתשובה גדולה שמחדשת את כל עבודת ה' אצל האדם.

התדרדרות רוחנית - חטא שלא חוזרים עליו בתשובה מיד מביא תהליך הרסני. כל זמן שלא שבים בתשובה יש בנו מציאות של חטא שיוצר ריחוק בינינו לקב"ה. כל רגע ורגע מצטבר בתוכנו חטא ועוד חטא. הנפש מתרגלת למצב זה. הזעזוע הראשוני לאחר החטא נדם, האדם עובר הלאה והחטא מתקבע בנפשו. במצב זה כבר קשה מאוד לשוב בתשובה. תהליך זה הוא נכון עבור כל חטא לפי מדרגתו של האדם. לכן צריך לשוב במהרה בתשובה ולא לחכות לקביעת החטא בנפשו.

יכולת לקלוט קדושה - החטא מונע מהאדם לקלוט תכנים של קדושה. לכן לפני שבת קודש האדם צריך לשוב בתשובה כדי להיות מסוגל לקבל את קדושת השבת.

הרב קוק מוסיף ואומר שגם ביציאת השבת צריך אדם לשוב בתשובה בשל המצב הרוחני שהיה שרוי בו, על אף שהוא לא חטא במונח הפשוט. אך להיות באותו מצב נפשי גם בשבת וגם ביום חול זהו חטא. למשל, אדם אוכל שלוש סעודות בשבת, וסעודות אלו הן קודש. אם האדם לא יעשה את ההבחנה בין סגנון האכילה ביום חול לסגנון האכילה בשבת הוא עלול להימשך אחר תאוות האכילה בימות החול ובכך יחטא. גם להיות ברמה רוחנית גבוהה בזמן הלא מתאים יכולה להביא לקלקול ולכן צריך לשוב עליה בתשובה, ולהתאים את המצב הנפשי לזמן שבו האדם נמצא.

הרחבות

• הקשר שבין שבת לבין תשובה

בְּעֶרְב־שַׁבָּת קִדְּשׁ צְרִיכִים לְעֶסֶק בְּתִשְׁבָּה עַל כָּל הָעֶבֶר בַּיּוֹם הַחַל. הרב קוק קושר כאן בין עשיית תשובה לבין קבלת קדושת השבת. מהו הקשר שבין שבת לבין תשובה?

הרב קוק, מבדיל במקום אחר בין שני סוגי חיים שהאדם חי בעולם - הסוג הראשון הוא החיים הפנימיים - חיי הקודש, והסוג השני הוא החיים החיצוניים, שהאדם חי סביב עיסוקו בעולם הזה. תפקידו של האדם בעולם הוא לקשר בין החיים הפנימיים לחיצוניים. אלא שמשמיה זו קשה, כיוון שהאדם בהיותו עסוק בחיי החומר ונתון תחת עולו של יצרו הרע, מתרחק מהחיים הפנימיים.

הפיתרון להתרחקות זו הוא השבת. השבת עושה שתי פעולות: היא מחזקת את חיי הקודש של האדם, ומקרבת את חיי החומריים אל הקודש, דרך הלכות שנועדו לחזק את קדושת השבת גם בצדדים החיצוניים, כלבישת בגדים מיוחדים וכדומה. [עולת ראה חלק ב עמוד כח].

לפי זה, נוכל להבין את דברי הרב כאן. כדי לקבל את קדושת השבת בלא שום מניעה, וכדי לחיות חיי קודש, צריך להיכנס לשבת מתוך תשובה על המדריגות שבהם היה האדם במשך השבוע.

שאלות לדין

- מדוע באיחור התשובה יש חטא בכל רגע בפני עצמו?
- איזו הארה מיום השבת יכולה להזיק בימות החול?

לא. "כָּל הַמְרֻפָּה עֲצָמוּ מִדְּבָרֵי תוֹרָה אֵין לוֹ כֹּחַ לַעֲמוֹד בְּיוֹם צָרָה", והוא הדין אֶפְלוּ בְּמִצְוָה אחת, וְהַקְדוּשׁ-בְּרוּךְ-הוא בְּרַב חֶסֶדוֹ מְעוֹרָר רַחֲמָיו לְזַכֵּר בְּעַת צָרָה אֶת צְדָדֵי הַטוֹב וְהַתְּעוֹרָרוֹת הַקְּדוּשָׁה שֶׁל דְּבָרֵי תוֹרָה וּמִצְוָה, וּמִתוֹךְ הַצָּרָה טוֹעֲמִים כָּל פְּרָט וּפְרָט מִפְּרָטֵי הַהִתְרַשְׁלוּת שֶׁל תוֹרָה וּמִצְוָה, וְשָׁבִים בְּתִשְׁבָּה וְהַקְב"ה מְקַבֵּל, וּמִתוֹךְ צָרָה מְמַצֵּא פְדוּת וְרוּחָה.

לב. צְרִיף לְמַהֵר לְשׁוּב בְּתִשְׁבָּה עַל כָּל חֶטָּא, אֶפְלוּ אִם יִהְיֶה מִהֲדַבְּרִים הַקְּלִים מְאֹד, כִּי אַחֲרֵי הַתִּשְׁבָּה דוֹמָה לְאַחֲרֵי טְמֵאָה בְּמִקְדָּשׁ וְשֶׁהֵיטָּ כְּלָאִים בְּלִבִּישָׁה וְשֶׁהֵיטָּ חֲמִץ בְּפֶסַח, שֶׁכָּל רֶגַע בְּפָנָי עֲצָמוּ הוּא חֶטָּא מְיֻחָד, וּבְהַכְפֵּל חֶטָּא קַל הַרְבֵּה פְּעֻמִּים הֵרִי הוּא פְּעוּבוֹת הָעֲגָלָה. וְכֵן מִי שֶׁהוּא בְּמִדְרָגָה שֶׁל הַשְּׂגוּת עֲלִיוֹנוֹת צְרִיף לְשׁוּב בְּתִשְׁבָּה עַל כָּל דְּבוּר יִתֵּר שֶׁיִּצְא מִפִּיו אוֹ אֶפְלוּ דְבוּר נְחוּץ וְקְדוּשׁ בְּלֹא קְדוּשָׁה פְּנִימִית, שְׂכָלִית וְהִרְגָּשִׁית, הָרְאוּיָה לוֹ לְפִי מִדְרָגָתוֹ.

לג. בְּעֶרְב־שַׁבָּת קִדְּשׁ צְרִיכִים לְעֶסֶק בְּתִשְׁבָּה עַל כָּל הָעֶבֶר בַּיּוֹם הַחַל, כְּדֵי לְקַבֵּל קְדוּשַׁת שַׁבָּת בְּלֹא שׁוּם מְנִיעָה מִכָּל דְּבַר חֶטָּא וְעוֹוֹן. וּבְמִוְצְאֵי שַׁבָּת קִדְּשׁ צְרִיכִים לְשׁוּב בְּתִשְׁבָּה עַל הַתְּכַן שֶׁל הָאָרֶת הַשַּׁבָּת, שֶׁיִּהְיֶה נָקִי בְּלֹא שׁוּם תְּעַרְבָּת, כְּדֵי שְׁאוֹתָם הָעֲנִינִים, שֶׁמִּפְּנֵי קְדוּשַׁת הַשַּׁבָּת הֵם מִתְבַּטְּלִים וְאֵינָם יְכוּלִים לְפַעֵל וּלְהַזְיֵק, לֹא יִפְרִיעוּ אֶת מְהֻלָּה הַפְּשָׁרוֹת שֶׁל יְמֹת הַחַל, שֶׁאֵין בָּהֶם אוֹתָהּ הַהֲגָנָה. וְהֵיוּ עֲנִין קְדוּשׁ יָדִים וְרַגְלִים שֶׁל פְּשִׁיטָה בְּגָדֵי הַקְּדוּשָׁה שֶׁל כְּהֵן גְּדוֹל בְּיוֹם הַכַּפּוּרִים. כִּי אוֹתָם צְחֻצוּחֵי טְמֵאָה הַמְתַּפְּרָצִים לְתוֹךְ הַקְּדוּשָׁה, וּמִפְּנֵי גְדֹל אוֹר הַקְּדוּשָׁה הֵם מִתְאַמְצִים לְהִתְדַבֵּק בּוֹ, וּבְעַת שְׁלִיטַת הַקְּדוּשָׁה עֲצָמָה אֵינָם יְכוּלִים לְעֲשׂוֹת מְאוּמָה, אֲבָל אַחַר עֵבֶר הָאָרְתָּה צְרִיכִים לְהַשְׁמִיר מֵהֶם עַל יְדֵי תִשְׁבָּה גְדוֹלָה רַבַּת הַחֲדוּהָ הָעוֹ וְהָעֲנוּהָ.

ביאורים

יראת ה' הכרחית לכל אדם ובפרט לבעל התשובה שעליו לפרוש מהחטא. בלב הרבה אנשים נטועה מחשבה שיראת ה' שייכת לכוחות הרגש, ולכן אין צורך בלימוד שכלי כדי לפתחה. אך ההיפך הוא הנכון, כדי להיות ירא ה' באמת יש צורך בלימוד עיוני ומעמיק בענייני היראה [עיי'ן בהקדמה למסילת ישרים]. יניקת 'עבודת היראה' מהחכמה הלימודית צריכה להיות תמידית. לא די בבירור באופן כללי, כיצד האדם מגיע ליראת ה', אלא יש צורך בלימוד ובחשיבה, כיצד לבטא במעשים את פרטי היראה. עקב יניקת 'היראה' מהחכמה נוצרת גם השפעה הפוכה וכך החשיבה השכלית מתקדשת מתוך הדרכתה של היראה.

כדי להתעלות בעבודת ה' לא די ביראה שהיא מביאה בעיקר ל'סור מרע', אלא יש צורך גם בשאיפות גדולות שיובילו את האדם במעלה 'עשיית הטוב'. השאיפות הגדולות נותנות לאדם מרץ לעשייה העתידית, ומדריכות אותו בדרך הישר. השפעת השאיפות הגדולות לא מסתכמת בחיים העתידיים בלבד, אלא בכוחן לתקן את העבר. החטאים פיתחו באדם רצונות רעים ורדודים המקשים על האדם בתהליך התשובה. אולם בכוח השאיפות הטהורות ליומם שוב את הרצון, ולגייס את כל כוחות האדם, שהשתמש בהם עד עתה לעשיית זדונות, לשם עבודת ה' - "זדונות נהפכים לזכויות".

ידועה הדרכתו של הרמב"ם שאדם הנוטה לדרך קיצונית מסוימת, עליו לנטות לקיצוניות השנייה כדי להגיע לדרך הישר. ברוח זו מדריך הרב את בעלי התשובה. בעל התשובה היה שרוי במציאות הנמוכה של החטא, וכדי לתקן את דרכו עליו לנהוג לעת עתה בדרך קיצונית נגדית. עליו לנהוג בחסידות ולדבוק בשאיפה לתשובה. אולם יש אנשים בעלי אופי שונה, להם מתאים יותר לנהוג על מי מנוחות, בדרך המאזנת מיד לאחר חזרתם בתשובה. וישנו גם סוג שלישי של אנשי קודש להם מתאים לנהוג באופן קבוע בהנהגותיו הקיצוניות של בעל התשובה.

הרחבות

• בין בעל תשובה לצדיק

בעל תשובה מכרח ללכת בדרךים עליונים... ישנם אנשים כאלה שנולדים בטבע להיות אפשר להם להיות צדיקים מעקרים. הרב קוק מבדיל כאן בין שני סוגים של בני אדם. כאלה שתכונתם מאפשרת להם ללכת בדרך של צדקות ללא עליות וירידות מרובות, לעומת כאלה שכל הזמן צריכים להיות עסוקים בתשובה, ש"הם הם הקרואים להיות חסידים ואנשי קודש".

חילוק דומה, מצינו בדבריו בפסקה שכותרתה: 'האופי הקבוע והמתנדד': "ישנם אנשים אשר עשה אלהים אותם ישר, שתכונתם שוקטה, וההדרכה הישרה והמנוחה הפנימית היא גורלם הקבוע להם. אמנם אם יתיגעו בתורה, במוסר ובחכמה יעלו במעלות גדולות, אבל בכל אופן הנם אנשי יושר טובים והגונים. גורלם של אלה הוא להיות עסוקים במקצעות המעשים בפועל או בחכמות המעשיות. הצד המוסרי שלהם עומד הוא על עצמו, על עמדו ומנוחתו, יוכל להיות שלא יעלה למעלה רוממה, אבל גם לא ישפל למדרגה שפלה.

אבל סוג שני נמצא שאין בהם מנוחה, עומדים הם תמיד בשיקול, להיות עולים עד לרום שמים, או גם לרדת למעמקי תהומות. אלה צריכים הם לתקן את אישיותם הרוחנית מדי יום ביומו. אלה כשיסגלו לעצמם את אותה הדרך שהם צריכים לה, יעלו מעלה מעלה, אבל אם יעזבו אותה, עלולים הם לרדת מטה מטה. אלה הם שהם צריכים להיות עסוקים תמיד בתורה ועבודה, במוסר וברגשי קודש, וחלילה להם לפרש לדרך ארץ, ולחכמות מעשיות" [אורות הקודש ג, מוסר הקודש פח].

שאלות לדין

- א. מדוע כל כך חמורה יראה שהיא נפרדת מחכמה? וכי אין לה ערך כשלעצמה?
- ב. כיצד ידע אדם אם הוא מאלה שנולדו עם טבע להיות צדיק ואין הכרחי לו להיות חסיד?

הצלחת קידר קלמן בן יצחק ומשפחתו

לד. אסור לה להיראה° שתהיה מפרדת מהחכמה כי-אם תמיד תהיה מחברת לה ויניקת ממונה, וממילא משפיעה עליה, וזה נוהג בין בהזרחה הפללית° של הברקת היראה והחכמה בנפש, בין בכל הפרטים המסתעפים שלהם, שעל כל פרט של פרטי היראה צריכה החכמה להאיר את אורה, ומתוהך כל פרט מפרטי החכמה צריכה יראת אלהים, בכל ערכיה, המעשי, המדתי, הרגשי, וגם הדמיוני, להיות מתפרנסת, ומהחבור המתאים של אלה שני המאורות מאירה נשמות האדם, והופעת התשובה, רווית העדן, השמחה והחיים, באה לעולם.

לה. השאיפות השכליות הבהירות מרוממות את האדם מעל חוג המעשה המצומצם°. השאיפות השכליות הבהירות בשעה שהן מבססות יפה הן מזרזות אותו בתקון המעשה של להבא ומישרות לפניו את דרך החיים. אמןם פועלות הן גם כן סקול דרך תשובה על העבר, שאין קלקולי המעשה חוסמים את ארח חיו, מפני שהוא מפיר בבהירות עד כמה אור הדעת, המכינה ומייסדת את התשובה, עוקר את כל שרשי הרע מיסודם העקרי ומחזירם לטובה, וזדונות מתהפכים לזכויות.

לו. כשאדם רוצה להיות דוקא צדיק גמור°, קשה לו להיות בעל תשובה°. על כן ראוי לו לאדם, שתמיד ישם אל לבו את השאיפה להיות בעל תשובה° שקוע ברעיון התשובה ושואף להתגשמותה המעשית, ואז תוכל תשובתו להרים אותו למעלה, עד מדת צדיקים גמורים, ולמעלה מזה.

לז. בעל תשובה מכרח ללכת בדרךים עליונים, בארחות חסידות ומחשבה קדושה°. אכן ישנם אנשים כאלה שנולדים בטבע להיות אפשר להם להיות צדיקים מעקרים°. והם גם אם נזדמנו שחטאו ועושים תשובה, יכולים אחר תשובתם להיות בארחות חיים בדרך צדיקים דמעקרא°, לא בתגברת להבת קדשה נפרת וחושקות תדירה. אבל אותם שמטבעם יש בהם נשמות כאלה, שתמיד הם צריכים לתשובה, הם הם הקרואים להיות חסידים ואנשי קדש.

להיראה - יראת ה', היחס הנכון לקב"ה. הזרחה הפללית - השפעות כלליות. חוג המעשה המצומצם - פרטי המעשים שהאדם מורגל בהם. דוקא צדיק גמור - שאין לו נפילות כלל. קשה לו להיות בעל תשובה - בעל ניסיונות ומאבקים, נפילות וניצחונות. השאיפה להיות בעל תשובה - בעל שאיפה תמידית להתקדמות ותיקון. בעל תשובה מכרח וכו' - בעל תשובה צריך להטות את מעשיו להנהגה חדשה ועוצמתית בקדושה. דמעקרא - ככתחילה.

ביאורים

לכולנו קורה שלפעמים אנו מאוכזבים ממצינו הרוחני. אנו מרגישים שיכלנו לעשות יותר מצוות ומעשים טובים, ללמוד יותר תורה, ולפעמים גם כואבים על חטאינו. התגובה הטבעית היא לתקן את החסרונות באופן נקודתי: לשנות את מעשינו הרעים ולתכנן כיצד להרבות מעשים טובים ולימוד תורה. עבודה זו כוללת הרבה פרטים ולכן דורש כוחות רבים. אמנם הרב קוק מדרוך אותנו באופן שונה. המעשים הינם רק תוצאה של מחשבות האדם, לכן נכון יותר יהיה לרומם את 'השורש' ומתוך כך כל המעשים הפרטיים ישתנו. על ידי לימוד 'אמונה' מחשבתו של האדם מתעלה. הוא מפנים וחוקק במחשבתו שהוא עבד ה', ושהוא חלק מעם ישראל שהקב"ה ייחדו בדרך חיים קדושה ומיוחדת. מתוך מחשבות אלו מעשיו ישתנו בתכלית שכן הוא עסוק הוא בביטוי מעשי של הרעיונות הגדולים הגנוזים במחשבתו.

בזמן שבית המקדש היה קיים, החוטא היה מביא קורבן. הקורבן אינו 'קנס' על החטא, אלא אמור להביא את האדם לעבור תהליך פנימי שירומם את תפישתו ומחשבתו. בעוד שהבאת הקורבן גורמת לתהליך התיקון הפנימי רק באופן עקיף, 'עבודת המחשבה' מכניסה את האדם אליו באופן ישיר. על כן גדולה וחשובה היא 'עבודת המחשבה' יותר מהקורבנות.

רוב האנשים יחוו שהם זקוקים לתיקון ולתשובה רק אם חטאו או שמיעטו בעשיית הטוב. אולם בגלל מעלתם העליונה של הצדיקים העליונים, יש להם 'חיישנים' רגישים יותר. הם חשים 'פגם עצום' אף כאשר כוונתם בעבודת ה', ואופן מעשיהם אינם בתכלית השלמות.

ישנן שתי בחינות בעבודת ה': 'העבודה מאהבה' בא מודגשת השמחה והדביקות בעבודת ה'. ו'העבודה מיראה' בה מודגשת ההכנעה לפני ה' כעבד לפני אדונו. שתי בחינות אלו צריכות להופיע יחד בעובד ה' באיזון מדויק התואם את המקום, הזמן ותכונותיו של האדם. הצדיקים העליונים יחוו שם איזון בין שתי בחינות אלו, ומתוך תשובתם ישוב הסדר הראוי.

הרחבות

• מה הקשר בין אדם המחדש בתורה לבין מי שמקריב קרבן?

המביין דבר מתוך דבר - מחשבה דילה קמי קדשא בריהו הוא מפל קרבניו ועליון. הדברים הללו, שמקורם בזוהר הקדוש, מחייבים הבנה. מדוע ישנו קשר בין אדם המחדש בתורה לבין אדם המקריב קרבן?

על אף שבני האדם שווים בדברים רבים, לכל אדם יש את כוחותיו הרוחניים המיוחדים לו. בזמן הקרבת הקרבן, האדם עצמו הוא כביכול הקרבן המוקרב, והקרבן כאילו עומד במקומו. וכדברי המהר"ל שהאדם בהבאת קרבנותיו - 'מוסר עצמו אל ה' יתברך' [נתיב העבודה פרק א]. נמצא, שבהקרבת קרבן ניתנת לאדם הזדמנות להקריב את כל עצמיותו המיוחדת לקב"ה.

גם בלימוד תורה, על אף שאנשים רבים עוסקים בתורה ישנו ערך מיוחד דווקא לחלקו של כל אחד בתורה, וכדברי הרב קוק: "כל הלומד תורה הוא מוציא מהכח אל הפעל את מציאות חכמתה מצד נפשו, ובדאי אינו דומה האור המתחדש מצד חבור התורה לנפש זו לאור הנולד מהתחברותה לנפש אחרת, ואם-כן הוא מגדיל התורה ממש בלמודו, וכיון שהקדוש ברוך הוא רוצה שיגדיל תורה, הדרך הישר הוא שילמד האדם מצד אהבתו את האור הגדול, שרוצה השם יתברך בגלוי מציאותו, שיתגדל יותר ויותר. ומכל-שכן לחדש בתורה, שהוא ודאי הגדלת התורה ממש באור כפול" [אורות התורה ב א].

נמצא שגם בלימוד תורה וגם בהקרבת קרבן, זוכה האדם לגלות את הקדושה המיוחדת לו ולעצמותו, ועל זה אמרו בזוהר הקדוש שהמחדש והמביין דבר מתוך דבר, גדול מכל הקרבנות.

שאלות לדין

- א. מדוע יש ערך כל כך גדול ל'ציורים' שכליים עליונים?
- ב. מדוע תיקון העולם כולו תלוי ביסוד המחשבה?

לח. יש שהרוח נופל בקטנותו, ואין האדם מוצא בנפשו נחת רוח, מפני מעוט המעשים הטובים שלו ומפני חשבון עוונות ומעוטי שקידת התורה, וצריה האדם להתאמץ בסוד המחשבה, וידע כי "המביין דבר מתוך דבר - מחשבה דילה קמי קדשא בריהו הוא מפל קרבניו ועליון", אם פן יש למחשבה קדושה וציורים שכליים עליונים כל סגלות הקרבנות וכל סגלות העבודות המעשיות השכיכות להן, והוא הדין כל סגלות התורה המעשית שבפיה ודבור של גופי תורה המכונים כנגד הקרבנות ונמשכים מהם, ויתחזק מאד במה שלפעמים יש שמעוט המעשים והלמודים בפעל בא לו רק מפני נטייתו הגדולה לרזא דמחשבה, ויכול להיות שהרבה חלקים מנפילותיו הם באים מפני שלא החשיב כראוי את יסוד מחשבתו. על פן יתאמץ יותר בבינה פנימית להבין, כי תקון העולם פלו ורפואות כל הנפשות פלן, הפל תלוי ביסוד המחשבה, וירומם את מחשבתו עד כמה דאפשר לו ויתעלה לתשובה מאהבה פנימית, "אשרי העם ידעי תרועה ד' באור פניו יהלכון".

לט. ישנם צדיקים פאלה, שלא די ששפשמחסרים רגע אחד את השעור המלא והחי, לפי ערפם, מהדבקות האלהית העליונה, הם מרגישים את נפשם בעמק צרת החטא, ומתקנים את משבירם על ידי תשובה עלאה, על ידי תשובה מלאה, אדירה וגדולה, אלא שגם אם הדבקות תהיה ממלאה רק מצד אחד, מיראה לבד או מאהבה לבד, הם מרגישים בזה כבר פגם עצום ופריק של חבור הסדר האלהי בעולם. ונפשם עורגת לאחז במדת התשובה העליונה, לתקן את הקלקול. והצדיקים העליונים, מלאי החסד והרחמים האלהיים על כל היצור, על כל העולמים וכל אשר בהם, מראש עד סוף, אלה הנאזרים בגבורה ונעטרם בתפארה, בתפארת אמת, הם מרגישים את אי שווי המשקל שבמערכת הדבקות המזקקה שלהם, וגם אם המזוג של היראה עם האהבה לא יהיה נושא את המשקל השווה הראוי לו, אם חלק אחד יכריע יותר מדי על חבור, הם שבים בתשובה ועולים עד המקום העליון, שמשם משתפכים האוצרות אשר לשפעת הקדש, ומוצאים הם את המשקלת הקדושה העליונה במקומה, ומתקנים הם את פגם הצליעה של ירה יעקב, והולכים במישרים, "רגלי עמדה במישור, במקלהים אברך ד'". אלה הם הישרים אשר סוד ד' אליהם תמיד יגלה, "ואת ישרים סודו", אשר מזוי הציור של שאיפת יקרת מעלתם מתמלאה כל נפש חוקרת הוד וחיים, "וחקר כבדם פבד".

בקטנות - ללא חיוניות ושמחה וללא השתוקקות ושאפה בעבודת ה'. **בסוד המחשבה** - עצם המחשבות הטובות והרצונות הנעלים יש בהם מעלה ותיקון גדול. **מחשבה דילה וכו'** - מחשבות חשובה לפני הקב"ה מכל הקורבנות והעולות. **לרזא דמחשבה** - לסוד המחשבה, מחשבות פנימיות. **שפשמחסרים וכו'** - שמרגישים אפילו בחיסרון של רגע אחד ללא דבקות גמורה בה. **הדבקות תהיה וכו'** - הדבקות המעולה משולבת מאהבת ה' ומיראת ה' ואם רק אחד מהם מופיע הצדיק חס בחיסרון זה. **המזוג** - השילוב והאיזון. **ירה יעקב** - יעקב רומז למידת 'התפארת' שיש בה איזון בין החסד לגבורה. **במישרים** - בדרך האמצע והישר. **מזוי הציור וכו'** - ההתבוננות בדרגת צדיקים אלו, מקרינה על המתבונן.

תשובת הצדיקים העליונים

ביאורים

בפרק זה מברר הרב קוק מהם היסודות השונים העומדים בבסיס תהליך התשובה. בין היסודות מצביע הרב על בקשת האמת, עליו הרצון, הכרת החטא ועוד. הפסקה הראשונה מלמדת אותנו על הקשר בין הכרת האמת לתשובה. השקר, כידוע, אין לו רגליים. משמעות הדבר היא שהשקר איננו מחזיק מעמד לאורך זמן. הוא יכול להתמיד למשך זמן מוגבל בלבד. האמת, לעומתו, יכולה להיעדר לפעמים למשך זמן מסוים, אך סופה שתתגלה. ההכרה שעולמנו מואר מאור האמת האלוהית, מולידה את הרצון לשוב בתשובה. ההנחה היא שכל סטייה מן האמת האלוהית היא רק 'צל חולף'. אין סיכוי שמהלך המתנגד לרצון ה' יחזיק מעמד לאורך זמן. לכן, מתעורר באדם רצון לשוב אל האמת ולדבוק בה, לשוב אל מה שנצחי וקבוע ולא אל העראי והחולף. תנועה פנימית זו היא תשובה מאהבה. המניע להזנחת החטא הוא ההבנה שהחטא איננו דבר בר קיימא, אלא סוג של אשליה שעתידיה להתפוגג. בפסקה ב' הרב קוק מלמדנו מהו מרכז האישיות של האדם אשר ראוי להתייחסות מיוחדת. הרב מלמד, שהרצון הוא עיקר מרכז האישיות. כאשר הרצון האנושי עולה מעלה - אין קץ לטוב שנובע ממנו. לעומת זאת, אין מצב נורא יותר מאדם שרצונו שפל ועכור. בכך מצביע הרב על הנוק הנורא שמביאה תרבות שעיקר עיסוקה הוא במישור החיצוני (=טכנולוגי, תעשייתי וכדו') של החיים. תרבות זו מניחה את הרצון בגסותו הבהמית. במצב זה, היכולת רבה אך השימוש ביכולת זו מוביל אל תאוות שפלות ושאר רצונות נמוכים. לכן, חשוב לזכור שהתשובה היא קודם כל - עליו הרצון. העלאת שאיפות החיים למקום עליון ומתוקן יותר.

הרחבות

• אמונה ומדע - השלמה הדדית

שָׁפַל עֲמַל הַמַּדְעַע צָרִיף שִׁיחֵה מִכֶּן אֶל הַיְסוּד הָאִידיאָלִי לְתוֹן לְרִצּוֹן הָאָנוּשִׁי אֶת הַפְּנִים הַיּוֹתֵר טְהוּרִים הָרְאוּיִים לוֹ. בפסקה זו הרב קוק מסביר להיכן צריך המדע לכוון את כוחותיו. הסתכלות חיובית זו על עבודת המדע מוצאת ביטוי במקום אחר: "האמונה נותנת את המגמה של היש, והמדע את הדרכים איך מכירים ותופסים אותה. אם יתעצל האדם בהישירת הדרכים, תתעלם ממנו המגמה, ואם יחדל להיות עורג אל המגמה, יאבדו כל הדרכים את ערכם, וסופם להתעוות. הצד המדעי שבאמונה הוא תמיד בערך של דרך למגמה, והצד האמוני שבמדע הוא הערך המגמתי של הדרך" [שמונה קבצים, קובץ א תקע"ט]. לפי דברי הרב קוק, האמונה מעניקה לאדם את ההבנה שלעולם יש משמעות והוא מתקדם לכיוון מטרה מסוימת, והמדע מעניק לאדם את הכלים שיעזרו לו להבין משמעות זו.

כיוון דומה מופיע ב'אורות האמונה', שם הרב קוק מסביר ש"הבקורת המדעית הקרה, והאמונה הפיוטית הנלהבה" יוצרים יחד את רוח האדם. מחד גיסא, אמונה לוחטת ותשוקה לקודש, ומאידך גיסא, כלי מחקר קרים לניתוח והבנת המציאות האלוהית.

שאלות לדין

- א. 'הרגשת האמת היא יסוד התשובה' - איזו משמעות יכולה להיות לדברים אלו בחיים שלנו?
- ב. מדוע האמת קשורה במיוחד לשעת השינה?

לעילוי נשמת צבי בן ר' שמריהו הי"ד

עצמיותו - עצמיות הרצון התפוך להיות אידיאלית, מושלמת. **זְהֵמַת עֲבוּדָה זְרָה** - בעבודה זרה אין את עליו הרצון אל האלוהים כי אם שעבודו אל רצונות נמוכים. **אֲשֶׁר דָּם יִדְרֹפְנָה** - מביאה לידי שפיכות דמים. **הַתְּכַנְנָה** - המידה, תכונת הנפש. **מַעֲמֵק עֲבוּר לְפִתַח תְּקוּהָ** - [הושע ב יז] עמק שהיה מושחת (מקולקל הוי"ו) 'הפוך למקום טוב. **תְּלוּאִים לְמִשְׁבְּתֵי** - [הושע יא ז] למרות הצרות, עם ישראל תלויים ומסופקים אם לשוב אלי בתשובה. **מִשְׁבֵּה יִשְׂרָאֵל** - המורדת.

פָּרָק טו יסודות התשובה לפרט ולכלל

א. הרגשת האמת היא יסוד התשובה. ההפְּרָה, שהעולם פלו וכל הופְּעוּתֵיו הוא רק הִזְרָה^א מִמַּעֲטָה לְבוֹשׁוֹ^ב שֶׁל אור האמת המְחַלְטָה^ג הַאֱלֹהִית, מְשַׁרְיֶשָׁה בְּלִב אֶהֱבַת אֶמֶת בְּהִירָה, וְכָל הַבְּטָאָה מִנְגֵדָת^ד לִיסוּד הָאֱמֶת, בֵּין שֶׁהִיא בְּדַבּוּר בֵּין שֶׁהִיא בְּתוֹנְעָה וּבְמַעֲשָׂה, הִרִי הִיא נְטוּלָה מִן הָעוֹלָם, עֲבוּרָה מִהַפְּצִיאוֹת^ה וּמִסְלָקָה^ו מִן הַחַיִּים. וְהַבְּקִרָת הַעֲצָמִית^ז, כִּשֶׁהִיא חוֹדְרַת יָפָה בְּתוֹכֵיהָ שֶׁל הַנְּפֶשׁ וּמְבַרְרַת יָפָה אֶת כָּל הַנְּעֻשָׁה וְהַגְּיוּי^ח, הִיא מַעֲמֵקֶת אֶת הַחֲרֻטָּה עַל כָּל הָעֲדוּרִים^ט מֵאֹר הָאֱמֶת שֶׁבְּהוֹפְעוֹת הַחַיִּים שֶׁל הָאָדָם, וּמְרַגְּשָׁה אֶת הַנְּטוּלָה אֶת הַפְּעוּר וְאֶת הָאֲפָסוּסִית שֶׁלוֹ. וְשֶׁב הָאָדָם אֵז בְּתוֹבָה מֵאֶהֱבָה אֶל אור האמת. וְתִלְמִיד חָכֵם גַּם כֵּן מְבַעֵי לִיָּה לְמִימֵר חַד פְּסוּקָא דְרַחֲמִי^י בְּעֵלּוֹתָ עַל עַרְשׂוֹ^{יא}, לְהַפְקִיד רוּחוֹ^{יב} לְמִקּוּר הָאֱמֶת, לְהַחֲלִיף כֶּחַ לְעַבּוּדַת הָאֱמֶת בַּתּוֹרָה דְּכַתִּיב בָּהּ אֱמֶת^{יג}, כְּגוֹן: "בְּיַדְךָ אֲפָקִיד רוּחִי פְּדִיתָה אוֹתִי ד' אֵל אֱמֶת".

ב. הישרות והטהרה אומרת, שֶׁפֶל עֲמַל הַמַּדְעַע צָרִיף שִׁיחֵה מִכֶּן אֶל הַיְסוּד הָאִידיאָלִי^א לְתוֹן לְרִצּוֹן הָאָנוּשִׁי אֶת הַפְּנִים^ב הַיּוֹתֵר טְהוּרִים הָרְאוּיִים לוֹ^ג, לְעַדְוֵי אֶת הָרִצּוֹן, לְאֲמִצּוֹ^ד, לְקַדְשׁוֹ, לְטַהֲרוֹ, לְהַרְגִּילוֹ בְּחֻנּוּכִים שׁוֹנִים^ה שֶׁתְּהִיָּה שְׂאִיפָתוֹ תְּמִיד רוֹמְמָה וְשִׂגְיָה^ו. יְתַעַסְקוּ הַמַּדְעִים^ז אִיךָ לְהוֹצִיא מִן הַפֶּחַ אֶל הַפֶּעַל אֶת כָּל הַפְּרָטִים, שֶׁהֲרִצּוֹנוֹת הַטּוֹבִים וְהַיְשָׁרִים הַשׁוֹלְטִים פְּעוֹלָם שׁוֹאֲפִים אֲלֵיהֶם, וְהֵם הֵם כָּל צָרְכֵי הַחַיִּים הַהִגּוֹנִים הַחֲמִירִים וְהַרוּחָנִים, אֲבָל מְרוֹם פְּסָגָת^ח מְטַרְתֵּם הַפְּלִיט צָרִיף לְהִיּוֹת עֲדִינוּתוֹ שֶׁל הָרִצּוֹן עֲצֻמוֹ, בְּהִירוּתוֹ הַשְּׁכָלִית שֶׁל הָרִצּוֹן וְהַתְּאֲדָלִיּוֹת עֲצָמִיּוֹת^ט.

ואוי לה לְאָנוּשִׁיּוֹת פְּלָה כִּשֶׁהִיא סְרָה מְדַרְךָ הַיְשָׁרָה, וְתַחַת לִיֶּסֶד אֶת הַמְּרַכֵּז שֶׁל כָּל הַהַשְׁלָמוֹת עַל הַבְּסִיס שֶׁל עֲלוֹי הָרִצּוֹן, תִּנְיִח אֶת הָרִצּוֹן עֲצֻמוֹ בְּגִסוּתוֹ, בְּלֹא עֲבוּד וְעֲלוֹי, וְכָל עֲמָלָה יְהִיָּה רַק לְמֹלָא אֶת הַתְּאֻוֹת הַרְצוֹנִיּוֹת, שֶׁהֵן זֹרְמוֹת פְּנַחַל גְּפִרִית, וְכָל מִינֵי גִיהֶנֶם שׁוֹלְטִין בָּהֶן. אֵז נּוֹפֶלֶת הִיא הָאָנוּשִׁיּוֹת בְּכִלְלוֹתָהּ בְּרִשְׁתָּהּ הַנּוֹרָא וְהַמְּכַעֵר שֶׁל זְהֵמַת עֲבוּדָה זְרָה^א, אֲשֶׁר דָּם יִרְדֹּפְנָה^ב, וּמִמַּעֲמָקִים תִּקְרָא אֶל אֵל אֱלֹהֵי אֱמֶת, לְשׁוּב אֶל הַתְּכַנְנָה^ג הַקְּדוּשָׁה שֶׁל יְסוּד הַהַשְׁתַּדְּלוּת הַפְּלִיט לְעֲלוֹי הָרִצּוֹן. וְ"אֵז תִּקְרָא וְד' יַעֲנֶה תְּשׁוּעָה וַיֹּאמֶר הַגִּי" כִּי "קְרוּב ד' לְכָל קְרָאֵיו לְכָל אֲשֶׁר יִקְרָאָהוּ בְּאֱמֶת". וְזֶהוּ כָּל יְסוּד הַתְּשׁוּבָה: הַתְּעֵלוֹת הָרִצּוֹן וְהַשְׁתַּנּוּתוֹ לְטוֹבָה, לְצִאֵת מִחֲשָׁף לְאוֹר וּמַעֲמָק עֲכוּר לְפִתַח תְּקוּהָ^ד. וְעַמֵּי תְלוּאִים לְמִשְׁבְּתֵי^ה, "שׁוּבָה מִשְׁבֵּה יִשְׂרָאֵל"^ו, "שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל עַד ד' אֱלֹהֵיךָ".

העולם פלו... הוא רק הִזְרָה - העולם כולו נברא מהארה. **ממעטה לבושו** - לבוש חיצוני. **המחלטה** - המוחלטת. **הבטאה מנגדת** - התבטאות המתנגדת. **עבירה מהמציאות** - במהותה היא דבר שיעבור ויעלם מן המציאות. **מסלקה** - מסולקת במהותה. **הבקרת העצמית** - הביקורת, חשבון הנפש של האדם על עצמו. **ההגוי** - הדיבור והמחשבה של האדם. **העדר** - נעדר, חסר. **הנוול** - הקלקול. **ותלמיד חכם וכו'** - הגמרא אומרת [ברכות ה ע"א] לגבי קריאת שמע שעל המיטה שגם תלמיד חכם שתורתו מגינה עליו, צריך לומר פסוק אחד של רחמים כגון בידך אפקיד רוחי וגו' שעניינו לכוון עצמו מחדש אל האמת. **ערשו** - מיטתו. **להפקיד רוחו** - אדם מפקיד בכל ערב נשמתו ביד הקב"ה. **תורה דכתיב בה אמת** - התורה נקראת אמת. **היסוד האידיאלי** - היסוד הרוחני שבמציאות. **הפנים** - הצורה. **לעדן** - להפוך את הרצון לעדין. **לאמצו** - לחזקו. **בחננוכים שונים** - באמצעות דרכי חינוך שונים על מנת... **שגיבה** - חזקה. **יתעסקו המדעים** - תפקידם של המדעים העוסקים בפינוח העולם ושכלולו. **מרום פסגת** - השיא, גובה המטרה הכללית. **והתאדליות**

ביאורים

נשמת האדם היא הכוח הדוחף והמניע להתקדם ולהתעלות כל הזמן. לכן, אין כאב גדול יותר לנשמה ממצב שבו 'תקועים במקום', כשאין התקדמות אלא דריכה ועמידה באותו מצב רוחני. הרב קוק מחדש, שמצב של עמידה במקום מהווה צער גדול יותר מאשר מצב של נפילה רוחנית ממש. הסיבה לכך היא שבמצב של נפילה, נופלים לסוג של תרדמה רוחנית. ההרגשות הרוחניות מתקוות ונעשים אדישים למצב המדורדר שליו הגענו. לעומת זאת, כשעומדים באותו המקום, התחושה היא שעושים לנו 'ניתוח ללא הרדמה'. מכיוון שמבחינה רוחנית אנחנו ערניים ומוודעים לחלוטין למצבנו, ועם זאת אנחנו מרגישים שהנשמה לא מקבלת את מבוקשה. לכן מצב זה כואב ומייסר כל-כך. הכאב הזה מניע את האדם להתקדם ולא להסתפק במצבו הרוחני הקיים. בפסקה ד' מתאר הרב קוק מצב שבו ישנה תחושה כללית של דיכאון, ללא סיבה מוגדרת הנראית לעין. הרב קוק מסביר שתחושה זו נובעת ממצבה הגולמי של הארת התשובה. כדי להפוך אותה לגורם פעיל שיניע אותנו קדימה, יש להעמיק ולהפוך את התחושה הזו להכרה ברורה באמצעות לימוד, העמקה ושימת לב. על ידי העמקה זו מתברר וצומח הגרעין הגולמי והוא מוסיף לנו אור וברכה באופן גלוי ומוחשי.

הרחבות

• עגמת נפש וצער

יש שהלב דוחק תמיד מפני עגמת-נפש, בלא טעם וסבה, וזה בא ממקור התשובה. לפי דברי הרב קוק, עגמת הנפש שבאה מסיבה לא ידועה נובעת ממקור התשובה. זהו צער הנשמה שמרגישה חיסרון במציאות או באדם. צער זה הוא צער טוב, כיוון שהוא גורם להשתוקקות גדולה אל הקודש. הרב קוק מרחיב בהסבר הדבר: "יש עצבנות קטנה, שצריכים לדחותה מיד, בלא הסתעפות של הרצאות וטענות. וישנה עצבנות גדולה, הבאה בלב חכמי לב, וישרים בעומק רוחם, שהיא כשטף גדול ממעין היושר והטוב שבנשמתם, התובעת מהם את השלמתה ומכרת את עומק הנפילה של החיסרון שבמעשים ושברגשות, שבדעות והסכמות, שבאדם ושבעולם, והיא מצטערת עם כל הצער הגשמי והרוחני של הכול. עצבנות זו אין דוחין בלא אומר ודברים, אלא מרוממים אותה לתעודתה, מחזקים על ידה את כוח הרצון ואת בהירות המחשבה לדלות את הכרת ההוויה ממקור הטוב הגמור" [שמונה קבצים, קובץ ג ע]. (ראה עוד בקובץ ו רטו, שם הרב קוק כותב דברים דומים בגוף ראשון).

דאגה זו אינה עצב. גם על החשים אותה יכולה להופיע שמחה גדולה: "מה שהלב דואג מפני העוונות, היא מעלה גדולה להשגה, שהרי אין מוסרים סתרי תורה אלא לאב בית דין. והוא שיהיה ליבו דואג בקרבו. ואין זו מניעה מהופעה גדולה של עונג ושמחה, של גבורה וקדושה, שמחת צדיקים בה', שתחול עליו תמיד" (שם, קובץ ב קכא).

שאלות לדין

- מדוע שונה כל כך הפגם של העומד במקומו לעומת הפגם של היורד ממדרגתו?
- כיצד מזהים עוגמת נפש שנובעת ממקור התשובה?

להצלחת משה בן רחל ושלומציון בת רחל מלכה

לעילוי נשמת חווה בת ר' יצחק לייב ז"ל

ג. החרטה הטבעית, הנוצרת בלב מתכונתה^ו של התשובה, באה מתוך צער הנשמה שהיא מצטערת מעמידתה על מצב אחד במעלתה, תחת שהיתה צריכה בכל עת לעלות מעלה אחר מעלה. וקל וחומר אם היא מרגשת בעצמה ירידה. אלא שאם באמת ירדה לגמרי ממעלתה כבר אובדת היא גם כן את חוש הצער הרוחני, או על כל פנים היא מפגימתו^ז, ועל-ידי זה, חזונו^ח הפור מתמעט. אבל הצער של עמידה על מקום אחד הוא נקב ויורד עד למעמקי הנשמה, והרגשת הכאב גדולה היא מאד, מפני שהנשמה שלא נפגמה^ט בירידה חושיה הרוחניים הם בה חיים וערים, ותבערת הצער של העמידה על מקום אחד, שהוא הפך טבעה וכל מטרת הויתתה, היא יוקדת^י בה פיקוד אש, שהיפה לשלהבת אהבה רבה מלאתי ענג עליון, בהתגברה לשוב אל מכוון עלייתה^{יא} ולהחזיק יפה בתכונת התעלותה בכל עת, "למען יזמרה כבוד ולא ידם ד' אלהי, לעולם אודך".

ד. יש שהלב דוחק תמיד מפני עגמת-נפש^ב, בלא טעם וסבה, וזה בא ממקור התשובה^ג, כיוון האור שהאור העליון של זיו השכינה^ד מתגלה בעמק הנפש בצורה מכוצת מאד. וצריך להזיל על נקדה גרעינית זו^ה פלגים גדולים^ו ממען הדעה העליונה, ואז תצא לאור עולם בהרבה נגהות^ז, גדולות ומפארות, ותקיף את כל רז החיים, ועץ החיים יגלה בהדרת פארותיו^ח על הנשמה. והתעלה והתקדש אז האדם, והיפה אבלו לששון, וינחם וישמח מיגונו, וימאפל ומחשף^ט עיני עורים תראינה^י.

מתכונתה - מטבעה, כתוצאה מתהליך התשובה. **מפגימתו** - מחסרת אותו. **חזונו** - החלק החד שבו, הכאב שהוא גורם. **הנשמה שלא נפגמה** - הנשמה נשאת בטהרתה גם כשהאדם חוטא. **יוקדת** - בוערת. **מכוון עלייתה** - תכונת העלייה שלה. **דוחק** - לוחץ. **עגמת נפש** - נפש עגומה, עצובה. **וזה בא ממקור התשובה** - עוגמת הנפש מקורה בגודל הארה האלוהית בנפש שהיא מקור התשובה. **זיו השכינה** - הארת האלוהות שבתוך המציאות. **נקדה גרעינית זו** - גילוי האור בעומק הנפש היא כגרעין שעל ידי לימוד והעמקה אפשר להפריח ולגדל אותו. **פלגים גדולים** - נחלים גדולים. **נגהות** - הארות. **עץ החיים** - הארה האלוהית בגדלות ובהרחבה. **פארותיו** - ענפיו. **וימאפל ומחשף** - מתוך האפלה והחושך, עגמת הנפש מהעבודה תגרום לעלייה לאור הגדול.

ביאורים

לעתים, שבחים ומחמאות שמרעיפים עלינו, עלולים לגרום לנו לתחושה שמצבנו הרוחני טוב וכבר כמעט אין לנו מה לתקן. הרב קוק מסביר שכאשר הצדיק זוכה לשבחים על מעשיו הוא אינו מבטל את ערכם של מעשיו וגם אינו ממעיט מהם כדי להימנע משבחים. הדרך להתמודד במצב כזה היא להעמיק יותר במושג הענווה. מידת הענווה איננה פסילת האישיות וביטולה אלא ההבנה העמוקה שכל מה שיש בנו איננו אלא מתנת ה'. ככל שתחושה זו מתעצמת ומעמיקה כך גדלה הענווה האמיתית. יוצא מכך, שדווקא מצבים שבהם אנו זוכים לשבחים, עשויים להיות, אם נדע להתגבר על נטיית האגו שבנו, הזדמנויות להעמקת מידת הענווה. בפסקה ו' מברר הרב קוק שישנם שני סוגים של תשובה: תשובה עליונה ותשובה תחתונה. התשובה העליונה היא תשובת ההשגה; בתשובה זו עוסקים בעיקר בהתרוממות המחשבה וההבנה, הבנה נכונה יותר של המציאות ושל הכוחות הקיימים בתוכנו. התשובה התחתונה היא התשובה המעשית; תיקון המעשים לטובה מכל העבירות והחטאים. הרב קוק מסביר שהתשובה העליונה היא המקור והבסיס לתשובה התחתונה. לכן, גם אם מסיבה כלשהי קיימת מניעה לקיים את התשובה המעשית, עתידה התשובה העליונה להוביל את האדם לתקן גם את מעשיו. כהמשך לפסקה זו, ממשיך הרב קוק בפסקה ז' ומבאר שהתנועה הבסיסית ביותר של התשובה היא הכרת העוונות. עצם הכרת המצב השלילי מביאה להארת אור התשובה שבנפש. ובהמשך, הארה זו עשויה לטייע בתהליך התשובה. לכן, גם לא ברור כעת כיצד לתקן את הדרוש תיקון - אל חשש. עצם ההכרות עם העוונות, מסייעת להפוך את התיקון לדבר אפשרי, גם אם הוא לא במצב האדם כעת.

הרחבות

• תשובה עליונה לעומת תשובה תחתונה

בפסקה ו' הרב קוק מתאר שני סוגי תשובות: תשובה עליונה ותשובה תחתונה. התשובה העליונה נובעת מהעיסוק בגדולת ה' ובשורשי המציאות האלוהית. התשובה התחתונה היא הפרטת הדברים האלה והיא מתייחסת לתיקון המעשים והמידות.

חלוקה יסודית זו מוצאת ביטוי גם במקומות נוספים בכתבי הרב קוק. בקובץ ב' הרב קוק מסביר שכאשר העיסוק בדקדוקי המצוות מעיק והפרטים אינם מספיק ברורים, הדבר נובע מכך שהאדם לא עסק מספיק בשורשי הדברים. עיסוק זה, לפי דברי הרב קוק, הוא המביא לידי תשובה עליונה: "הפרטים מיטשטשים כשיש מיעוט אור בהמקור של הפרטים, שהוא הכלל, וכשהאור והחיים מתרבה בכלל המקורי, יוצאים הפרטים מבוטלים, מאירים ושמוחים. הפלפול והדיוק שבהלכה, החריפות החיה של משא ומתן שבהלכה, בא הוא ביסודו מתוך שפע חיים גדולים שבעומק אמונת אומן, שבקדושת התורה... וכשרואה אדם בנפשו כבידות לעסוק בבהירות פרטי התורה המעשית, בניתוח הלכותיה וקיומי דקדוקיה, צריך הוא להוסיף יותר באור המקורי של הבינה האלוהית היסודית, המביאה לידי תשובה עליונה. והאור מתפשט ויורד, עד שהכוח המתאים להארת הפרטים והדיוקים החיצוניים שבמעשה, בין בצידים המעשי בין בצידים הלימודי, הולך הוא ומתגבר, עד שמוציא את השפעותיו בכוח אדיר, מלא חיים ותעצומות" [שמונה קבצים, קובץ ב שכא].

במקום אחר כותב הרב קוק, "שהצדיקים הגדולים עוסקים בעיקר בתשובה העליונה, ומתוך עיסוק זה יורדים הם לתקן את מידותיהם ולשפר את מעשיהם" [שם, קובץ א רמח].

שאלות לדין

- א. כיצד חשיבות האדם בעיני הבריות תביא לענווה?
- ב. מדוע כל כך חשוב להבין את משמעות העוונות? למה זה משפיע על התשובה שהאדם שב?

ה. חשיבות הקדושה של האדם בעיני הבריות אינה צריכה להחליש את הדעת מפני התביעות שיש לו על עצמו, שהן הנה יסודות התשובה, המביאה לכל ההתעלות, המושיעה את היחיד ואת העולם כולו. אמנם צריכה היא החשיבות הזאת לעורר את תכונת הענווה בכל מלאכה, שההתעמקות בפרשה מביאה היא את העטרה של החכמה פלה. ולשמירת הענווה, להדגירה בכל מחבואי הנשמה, תכונת הגבורה דרושה היא. והדרך החיצונית היא מתוך החברה הרי הוא מחזק את היסוד של הגבורה, שיוכל לצאת בבחירות צחצחיות אחריו שפוזזקק מתוך ההמא של הגאון.

ו. התשובה העליונה, שייסודה היא ההשפלה הקדושה והתאדרות ההשגה בנעם ד', היא המקור והבסיס לתשובה התחתונה של הישרת המעשה ושל התעלות עדינות המפגז, ויסוד התשובה העליונה הלא היא יסוד התורה בכל התפשטות שרשיה וענפיה. ואם ישער האדם, שהתשובה התחתונה היא מנועה מפניו לשעה, מלהשיגה בכל שלמותה, ירוץ אל התשובה העליונה, וסוף הכבוד לבא, פיון שבהפצו הפנימי הוא נוטה ורוצה לתמם בידו את שתי התשובות. ובמשך הזמן תביאהו התשובה העליונה גם לידי תשובה תחתונה, שהיא קדשת המעשים הפרטיים וקדשת השטע הגופני, טהרת המפגז והתעלות התכונות הטבעיות, ולבו ובשרו ירגנו אל אל חי.

ז. כפי אותה המדה שהאדם מפיר את עוונותיו, הבהירות של אור התשובה זורחת על נשמתו, אף על פי שלכאורה עדין לא זכה לקביעות התשובה בלבבו ובצונו, מפל מקום הרי אורה חופפת ומרחפת עליו, וכבר היא פועלת לבראת אותו בריאה חדשה. ואפלו אותם הדברים המעקבים את התשובה, כפי אותה המדה שהאדם מפיר אותם, ואינו מעלים את עיניו ממצאיאותם, נעשה הענוב שלקהם פחות מכחו וארסיותו מתקטנת. ומתוך כך אור התשובה מתחיל להיות זורח עליו, וקדשת השמחה העליונה כבר מתלבשת בעצמיות נשמתו, וישערים סגורים הולכים ונפתחים לפניו, וסוף כל סוף יבא למדה עליונה כזו, שכל ההדורים יתישרו, "כל גיא ינשא וכל הר וגבעה ישפלו, והנה העקב למישור והרכסים לבקעה".

חשיבות וכו' - המציאות שהבריות מחשיבות את האדם (המסויים) כקדוש. **לעורר את תכונת הענווה** - ככל שהאדם מתעלה הוא מגלה את קטנותו. **שההתעמקות בפרשה** - של הענווה מביאה לחכמה ויראת ה'; שורש הענווה הוא ההכרה שכל מה שיש בי הוא מה'. **להדגירה** - ליכולת שלה לחדור. **הדרך החיצונית וכו'** - הכבוד שהחברה חולקת לאדם מחזקת בו את הגבורה. **צחצחיותו** - ניקיונו וזכותו. **התאדרות ההשגה** - השגה אמונית אדירה, גדולה וחזקה. **המפגז** - תכונות הנפש. **סוף הכבוד לבא** - 'למד מאהבה וסוף כבוד לבא' [נדרים סב ע"א] הדבר יבוא מאליו אחר כך. **לתמם** - להשלים. **כפי אותה המדה וכו'** - ככל שהאדם מכיר ומבין יותר את הרע שבעוונותיו כך אור התשובה מאיר עליו בצורה בהירה יותר. **חופפת ומרחפת עליו** - מקיפה וסובבת אותו. **הדברים המעקבים את התשובה** - העוונות יוצרים מסך המבדיל בין ה' לאדם. **ההדורים** - המעכבים.

ביאורים

למרות הרצון העז לשוב בתשובה, קיימים לפעמים עיכובים שונים המונעים מאתנו לממש את הרצון הזה. הרב קוק מחדש, שגם כלפי מצבים אלה, שבהם קיים עיכוב מלשוב בתשובה, חל הכלל שאין דבר העומד בפני הרצון. כאשר נחושים ברצון לשוב בתשובה, אנו מגלים שאין מחסום העומד בפנינו גם מדברים המעכבים אותנו. ויותר מכך, הרב קוק מלמד עוד, שככל שהעיכוב גדול ומשמעותי יותר, ככל שהמחסום קשה יותר למעבר, כך גם גדלה איכות התשובה שמתגלה על ידו. אינו דומה אדם ששב בתשובה מעברה קלה למי ששב בתשובה מעברה חמורה. כוח הרצון שנדרש במצב זה גדול יותר ולכן גם עוצמתה של התשובה גדולה יותר. ממשיך הרב ומסביר שכשם שישנו יתרון לבעלי תשובה על פני הצדיקים, כך גם יש יתרון לשבים ממצבים קשים לעומת אלה השבים ממצבים פשוטים יותר. בחתימת פסקה ח' מקביל הרב קוק בין מחסומים אלה בתשובה לאלה שקיימים בתפילה. גם לגבי אלה האחרונים, חל הכלל שאין דבר העומד בפני הרצון. גם לתפילה שקדמו לה עיכובים יש ערך בסדר גודל אחר מאשר לתפילה אשר לא קדם לה עיכוב.

בפסקה ט', מלמד הרב קוק שהרצון לשוב בתשובה מוליד בעקבותיו תחושת חוסר נחת. תחושה זו נובעת מהשאירה האלוהית שמוליד החפץ בתשובה. חפץ זה אינו מאפשר לאדם להסתפק במצבו ובמדרגתו, אלא דוחף אותו קדימה ולמעלה ללא הרף. למרות תחושה מעיקה זו, היא מביאה את האדם גם לשמחה. שמחה זו נובעת מההבנה שתחושת המועקה עצמה נובעת מן הגילוי האלוהי שהתגלה על ידי חפץ התשובה. גילוי זה מלמד אותנו לאילו מחוות אנו יכולים להגיע כבני אדם. אמנם התקדמות רוחנית איננה קלה ופשוטה אך היא מורה על הכוחות הקיימים בנו.

הרחבות

• דברים המעכבים את התשובה - אינם מעכבים

כְּשֶׁהָאָדָם שָׁב בְּתְשׁוּבָה וְאֵינָנו מְנַיֵחַ אֶת תְּשׁוּבָתוֹ, אֶף-עַל-פִּי שֵׁישׁ בְּיָדוֹ דְּבָרִים הַמְּעַכְּבִים אֶת הַתְּשׁוּבָה... סוף סוף יבא גם כן לשוב מאותם הדברים המעכבים את התשובה. בפרק הקודם (יד, ג) הסביר הרב קוק שאין שום נטייה שמעכבת את התשובה. על אף שנדמה לאדם שעבר על אחד מהדברים המעכבים את התשובה - עליו לחזק את נטייתו לתשובה. אצלנו, בפסקה ח', ממשיך הרב קוק בכיוון זה ומציע לאדם המרגיש שישנם דברים המונעים את תשובתו, להמשיך ולהחזיק בה. בזכות החזקה זו, אומר הרב קוק, עתיד האדם להשתחרר לבסוף מכל הדברים המונעים את התשובה ולהצליח לצאת לאור גדול. זוהי תשובה חשובה מאוד, ו"מהמינים הנבחרים של התשובה".

פסקה דומה מאוד מופיעה בשמונה קבצים: "...וגם אם ישנם בידי של אדם עוונות כאלה, שלפי דעתו הם מכלל הדברים המעכבים את התשובה או את התפילה, אל יתעכב בשביל כך לא מן התשובה ולא מן התפילה. כי יכול להיות שיגלו לעיניו הכרות כאלה, שימצא שמה שחשב שהוא חטא גדול, איננו כי אם קטן או איננו חטא כלל, ולפעמים מה שחשב שהוא חטא, עד כדי איבוד עולם הבא או עיכוב תשובה וסיתום תפילה, הוא זכות גדול המרוממו עד למעלה בקודש" [קובץ א תלח]. הסברם של דברים אלו הוא בכך, שפעמים רבות לאחר שהאדם עמל לתקן את חטאו, תשובתו גדולה יותר כיוון שהוא תיקן מקום עמוק יותר בנפשו.

שאלות לדין

- א. כיצד חזרה בתשובה של אדם אחד מועילה לחברו?
- ב. אם מחשבה עצבנית הנובעת מתשובה, מביאה לשמחה, אם כן האם היא ראויה?

ח. כְּשֶׁהָאָדָם שָׁב בְּתְשׁוּבָה וְאֵינָנו מְנַיֵחַ אֶת תְּשׁוּבָתוֹ, אֶף-עַל-פִּי שֵׁישׁ בְּיָדוֹ דְּבָרִים הַמְּעַכְּבִים אֶת הַתְּשׁוּבָה, שִׁנְדָמָה לוֹ שֵׁאֵינוֹ יָכוֹל לָשׁוּב עֲלֵיהֶם, וּמְכַל-מְקוֹם הוּא אוֹחֵז בְּרַעְיוֹן הַתְּשׁוּבָה, סוף סוף יבא גם כן לשוב מאותם הדברים המעכבים את התשובה. ואז תהיה אורת תשובה למפרע גדולה מאד, ומתוך יציאתה מן המצר, מתוך העכובים הגדולים, תפעל בלח עז וחזק מאד, ותהיה מהמינים הנבחרים של התשובה, החותרים את המחותרת לקבל את תשובתם של בעלי התשובה שאינם ראויים להתקבל, כמנשֶׁה וְחִבְרָיו. וְכֵשֶׁם שֶׁבְּמְקוֹם שֶׁבְּעֲלֵי תְשׁוּבָה עוֹמְדִים, שֶׁם אֵין צְדִיקִים גְּמוּרִים יְכוֹלִים לַעֲמֹד, כֵּן בְּמְקוֹם שֶׁבְּעֲלֵי תְשׁוּבָה שֶׁשָּׁבוּ - אֶף עַל פִּי שֶׁבְּיָדֵם הַדְּבָרִים הַמְּעַכְּבִים אֶת הַתְּשׁוּבָה - עוֹמְדִים, אֵין בְּעֲלֵי תְשׁוּבָה פְּשׁוּטִים יְכוֹלִים לַעֲמֹד שֶׁם, שֶׁהֵם נְחֻשְׁבִים לְגַבֵּי אוֹתָם בְּעֲלֵי הַתְּשׁוּבָה, שֶׁבָּאוּ לָשׁוּב וּבְיָדֵם הַדְּבָרִים הַמְּעַכְּבִים אֶת הַתְּשׁוּבָה, כְּמוֹ צְדִיקִים גְּמוּרִים לְגַבֵּי בְּעֲלֵי תְשׁוּבָה.

וְכִמוֹ שֶׁהִדִּין נוֹהֵג בְּתְשׁוּבָה, כֵּן הוּא נוֹהֵג בְּתַפְלָה. יִשְׁנֵם דְּבָרִים הַמְּעַכְּבִים אֶת הַתְּפִלָּה, וְכִי שִׁנְדָמָה לוֹ שֶׁכָּל אֵלֶּה הֵם בְּיָדוֹ וּמְכַל מְקוֹם הוּא אוֹחֵז בְּחֻזְקָה בְּיָסוּד הַתְּפִלָּה, וְהוּא קוֹרֵא לְד' בְּכָל יוֹם, סוֹפּוֹ וְשִׁסּוּרוֹ מְמוֹנֵי כָּל הַדְּבָרִים הַמְּעַכְּבִים. וְאֵז אוֹר הַתְּפִלָּה הַבָּאָה מִתּוֹךְ הַדְּבָרִים הַמְּעַכְּבִים הוֹלֵךְ הוּא לְמִישְׁרִים בְּחוּל גְּדוֹל, בְּגִבּוּרָה שֶׁל מַעֲלָה, וּמְפִלֵּשׁ נְתִיבוֹת לְהַמּוֹן תְּפִלוֹת נְדָחוֹת שֶׁל עֲצָמוֹ וְשֶׁל כָּל הָעוֹלָם כְּלוּ, וּמְתַקֵּם בּוֹ דְּוָקָא "מִן הַמְּצַר קְרָאתִי יְהִ עָנְנִי בְּמֶרְחֵב יְהִ, ד' לי לא אִירָא, מַה יַעֲשֶׂה לִּי אָדָם, ד' לי בְּעִזְרִי וְאֵנִי אֶרְאֶה בְּשִׁטְאִי".

ט. רַעְיוֹן הַתְּשׁוּבָה, הַשְּׁרִי בְּאָדָם תְּמִיד, הוּא יְסוּד כָּל הַמְּפִעֻלוֹת הַטּוֹבוֹת. הַמְּחַשְׁבָּה הַעֲצֵבנִית, שֶׁבָּאָה מִתּוֹךְ הַקֶּשֶׁר אֶל עַמְּק הַתְּשׁוּבָה, הִיא מְקוֹר הַשְּׂמִיחָה. הַתְּכוּנָה הַיְסוּדִית שֶׁל הַתְּשׁוּבָה הִיא הַהֲשַׁעְרָה בְּגֵל הַשְּׁלֵמוֹת הָעֲלִיּוֹנָה שֶׁל הָאֱלֹהוֹת, וּמִתּוֹךְ כֵּן הָעוֹנוֹת בּוֹלְטִים הַרְבֵּה מְאֹד. "שֶׁתָּ עוֹנְתֵינוּ לְנִגְדָה, עֲלָמָנוּ לְמֵאוֹר פְּנִיָה". וְכִינּוּן שֶׁמְרַגְּשִׁים, שֶׁהַרְגֵּשָׁה שֶׁל הַחֲטָא בְּכָל אֶפֶן בָּאָה הִיא מִתּוֹךְ הַהֲבִהָקָה הָאֱלֹהִית עַל הַנְּשִׁמָּה, מְתַמְלָאִים מְאֹה הָרַעְיוֹן עֲצָמוֹ גִּיל וְגֵדֵל אֵין סוֹף, וְחֻדוֹת הַשְּׂמִיחָה הָאֲצִילִית הוֹלְכֶת וּמְתַגַּבֶּרֶת יַחַד עִם דְּכָאוֹת הַלֵּב שֶׁל לְבוּשׁ הַנְּפֶשׁ, הָעוֹמְדֶת בְּדִרְגַת הַתְּשׁוּבָה. הַתְּשׁוּבָה, לְפִי זֶה, מְבִיאָה לְיָדֵי גְאֻלָּה בְּפֶרְטִיּוֹת, מִתּוֹךְ הַבְּהִירוֹת הָאֱלֹהִית, שֶׁמְתַגַּבֶּרֶת בְּקִרְבּוֹ, וְנֶאֱלָא הָאָדָם מְכַל שֶׁעֲבָדוֹ שֶׁל הַכּוֹחוֹת הַזָּרִים הַשּׁוֹלְטִים עֲלָיו, וְהַפְּלֵל כְּלוּ, בְּהִיּוֹתוֹ מוֹכֵן לְהַרְגִישׁ אֶת רַעְיוֹן הַתְּשׁוּבָה, מִיָּד הוּא נֶגְאָל, מִתּוֹךְ בְּהִיקוֹת הָאוֹרָה הָאֱלֹהִית הַשּׁוֹפְעֶת עֲלָיו. יַחַד עִם הָרַעְיוֹן שֶׁל הַתְּשׁוּבָה.

אֵינָנו מְנַיֵחַ - איננו עוזב. **אוֹחֵז בְּרַעְיוֹן הַתְּשׁוּבָה** - חושב ורוצה לשוב. **וְאֵז תְּהִיָּה אוֹרֵת תְּשׁוּבָה לְמַפְרַע גְּדוֹלָה מְאֹד** - כשהאדם לא מוותר ולא מתייאש מהתשובה והוא מצליח להתגבר גם על הדברים המעכבים את התשובה, תשובה זו עוצמתית מאוד ובעלת השפעה כבירה גם על העבר, וביכולתה לנתקו מן העבר, לחתור לו חתירה, לחפור לו חפירה, ולהעלותו בדרך חדשה העוקפת את המכשולים. **דְּבָרִים הַמְּעַכְּבִים אֶת הַתְּפִלָּה** - כגון חוסר יכולת להתכוון. **מְפִלֵּשׁ נְתִיבוֹת** - פותח את הדרכים להרבה תפילות שלא התקבלו ולעלות שוב ולהתקבל דרך התפילה העוצמתית הזו. **רַעְיוֹן הַתְּשׁוּבָה, הַשְּׁרִי בְּאָדָם תְּמִיד** - באדם מונח בפנימיותו רצון לתשובה, להיות טוב יותר, קדוש יותר, קרוב לאלוקים. **הַמְּחַשְׁבָּה הַעֲצֵבנִית** - העצבות שבאה מתוך הרצון הני"ל לשלמות גדולה יותר. **הַהֲשַׁעְרָה** - ההכרה וההבנה. **שֶׁתָּ וְגו'** - שמת את העוונות מולך ואת החסרונות מול אור פני ה'. **הַשְּׂמִיחָה הָאֲצִילִית וְכו'** - הפנימית והעליונה, שמחה על האורה האלוהית שמביאה על הנשמה למרות שלמולה מרגישים את החסאים יותר וזו סיבת דכאוות הלב, עצבות. **בְּפֶרְטִיּוֹת** - לאדם הפרטי. **מִתּוֹךְ הַבְּהִירוֹת הָאֱלֹהִית וְכו'** - ככל שהאדם מכיר את השלמות האלוהית ודבק בה, יש בכוחו להשתחרר ממיני שעבודים חיצוניים שמנסים לשלוט בו.

התגברות על עיכוב התפילה

השמחה בהרגשת החטא

